

واکاوی نقش نفوذپذیری فضا در افزایش تعاملات اجتماعی در مراکز فرهنگی و هنری

پرستو عبادزاده^۱، سارا دشت گرد^{۲*}، وحدانه فولادی^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، گروه معماری، دانشکده علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
parastoebadzadeh@gmail.com

۲- استادیار، گروه معماری، دانشکده علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد هشتگرد، هشتگرد، ایران. (نویسنده مسئول)
sara.dashtgard@aiu.ac.ir

۳- استادیار، گروه معماری، دانشکده علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
v.fooladi@gmail.com

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۳/۱۲/۳]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۳/۹/۱۹]

چکیده

بهره‌گیری از طراحی نفوذپذیر، تجهیزات قابل تنظیم و تنوع کارکردی متنوع، تعاملات اجتماعی در اماکن فرهنگی هنری را فراهم می‌کند. مراکز فرهنگی فرصت‌های منحصر به فردی برای افراد فراهم می‌کند تا در محیطی اجتماعی‌تر، جذاب‌تر و نشاط‌آورتر تعامل داشته و مهارت‌های خود را بتواند پیدا، شکوفا و توسعه دهند. همچنین استفاده از آیتم‌های قابل حمل و چندمنظوره و فضاهای چندعملکردی در کنار فضاهای خاص، این نفوذپذیری را تقویت کرده و این رویکرد به محیط‌های فرهنگی کمک می‌کند تا با توجه به شرایط فرهنگی، پاسخ‌گوی نیازهای متنوع افراد باشد. بهره‌گیری از تجربیات جهانی در طراحی مراکز فرهنگی جدید و کاربرمحور باعث شده تا در ایران بسیار مورد توجه و مفید واقع شود. هدف از این پژوهش، مطالعه مؤلفه‌های تأثیرگذار جهت دستیابی به کیفیت فضایی مطلوب به منظور طراحی مرکز فرهنگی نفوذپذیر می‌باشد. این تحقیق از نوع پژوهشی - کاربردی بوده و روش تحقیق آن به صورت توصیفی و کیفی انجام شده و مطالب تحقیق بر مبنای مطالعات اسنادی، روش کتابخانه‌ای، مرور متون، منابع و تحلیل آن‌ها انجام شده. مرور مقالات، مطالعه و بررسی نمونه‌های موفق در داخل و خارج از ایران نشان می‌دهد که طراحی معماری و فرم، توجه، حرکت و سیرکولاسیون، ایجاد ارتباط درون و برون، به عناصر تأثیرگذار در طراحی فضاهای نفوذپذیر کمک کرده و باعث شکوفایی، خلاقیت و افزایش تعاملات اجتماعی بین افراد، در مراکز فرهنگی هنری می‌شود، علاوه بر این در مراکز فرهنگی موقعیت‌های بسیاری جهت تعاملات اجتماعی وجود دارد.

واژگان کلیدی: فرهنگ، مرکز فرهنگی، نفوذپذیری، تعاملات اجتماعی، معماری نفوذپذیر.

۱- مقدمه

در جهان امروزی که عصر ارتباطات شناخته می‌شود تبادل فرهنگی دارای اهمیت و ضرورت خاصی است. یکی از دلایل اهمیت وجود این تبادلات فرهنگی، ایجاد دیدگاه‌های جمعی بین افراد است. علاوه بر آن امروزه مراکز فرهنگی بر خلاف گذشته که فضاهایی صرفاً برای آموزش بودند، تبدیل به فضاهایی برای تماشا و تعاملات اجتماعی، با سرعت هرچه بیشتر شده‌اند و صرفاً با توجه به نیازهای اقتصادی و عملکردی صرف طراحی می‌گردند که این مسئله باعث افزایش تعاملات اجتماعی است. از این رو نیاز مردم به مکان‌هایی برای حضور، کشف، شهود و تعلق که در نهایت به تعاملات اجتماعی و ارتباط صحیح آدمی نیز منجر می‌شود افزایش می‌یابد و رفع نیازهای روانی و اجتماعی او به یکی از ملزومات زندگی شهری امروز تبدیل می‌گردد. بنابراین در این مقاله در پی نشان دادن آن هستیم که با درک چگونگی ارتباط محیط انسان ساخت و الگوهای رفتاری می‌توان معماران و طراحان شهری را در جهت طراحی مناسب مراکز فرهنگی نفوذپذیر یاری نمود که می‌توانند مکان شکل‌گیری تعاملات اجتماعی باشند. مراکز فرهنگی مهم‌ترین نقش دهنده فضاهای شهری در راستای ایجاد و تبادل فرهنگ هستند و طراحی آن‌ها علاوه بر ابعاد اقتصادی، عملکردی و زیبایی شناسانه، ابعاد روان‌شناسانه شهر را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین در طراحی آن‌ها باید ابعاد رفتاری، روانی و هویتی نیز در نظر گرفته شود. محیط‌های یادگیری فراگیر و متنوع، می‌توانند کمک کنند تا درک بهتری از دیدگاه‌ها و فرهنگ‌های مختلف ایجاد شود (فوکویاما، ۱۳۸۴).

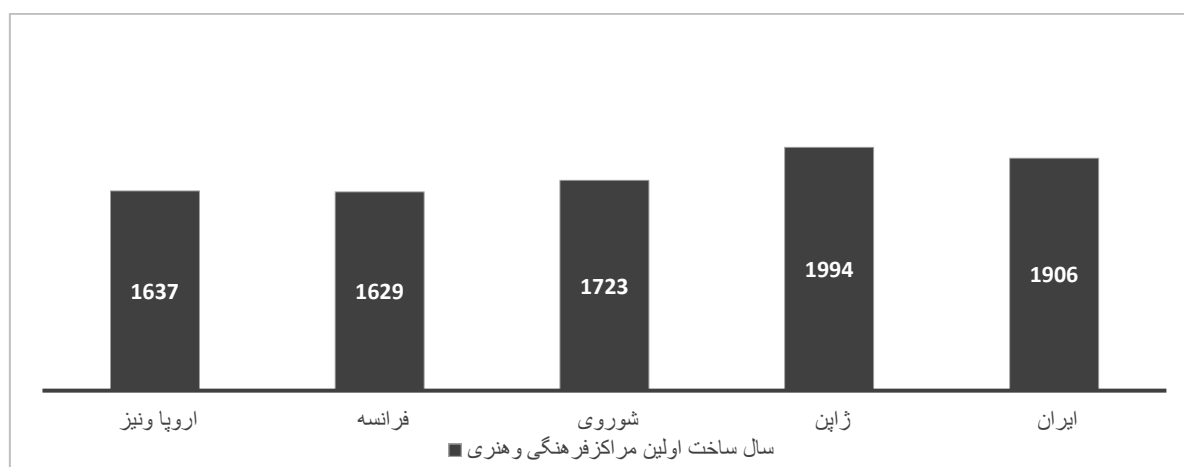
به نظر می‌رسد با توجه به رابطه پیوسته زبان و ذهن که بر دانش بشری تأثیری عمیق داشته است با به کار بردن آن می‌توان زمینه راه‌حل‌های جدید را فراهم کرد. در چند دهه اخیر مطالعات زیادی در رابطه با نفوذپذیری صورت گرفته است؛ که اغلب معماری نفوذپذیر را مناسب جهت استفاده چند عملکردی دانسته‌اند. در دنیای امروزی با پیشرفت فناوری و تغییر نیازهای افراد در تعاملات اجتماعی طراحی فضاها مخصوصاً مراکز فرهنگی به یک چالش اساسی تبدیل شده است. با توجه به نیازهای فعلی افراد برای توسعه مهارت‌ها، خلاقیت و نوآوری، طراحی مراکز فرهنگی با جنبه‌های نفوذپذیر بودن، عناصر طبیعی، گوناگونی عملکردی و تنوع فضایی مورد بررسی قرار گرفته است. با این حال چالش‌ها و پرسش‌ها در مسیر ایجاد فعالیت‌های گوناگون مؤثر و تأثیرگذار در جهت رشد و خلاقیت افراد برجسته شده‌اند. چگونگی یکپارچه‌سازی این عناصر به‌طور هماهنگ و تأثیر آن بر تحول و حس آرامش نهایی از جمله مسائل اساسی در زمینه فرهنگ و مراکز فرهنگی است. در طول زمان رشد آگاهی‌های اساسی در زمینه مراکز فرهنگی و نفوذپذیر بودن آن‌ها بسیار سازنده بوده است. همین موضوع باعث شده تا طراحی مراکز فرهنگی در جایگاهی جدید قرار گیرد. فضای بهتر، راحتی مطلوب‌تری را به همراه دارد. این پژوهش با هدف بررسی جنبه‌های نفوذپذیر در طراحی مراکز فرهنگی و بررسی اثرات مثبت و منفی آن بر اجتماع، به شناخت مؤلفه‌های پیکره‌بندی و چیدمان مؤثر محیط‌های نفوذپذیر در مراکز فرهنگی، در جهت ارتقای روابط اجتماعی و افزایش خلاقیت به دنبال ارائه راهکارهای پیشنهادی برای بهینه‌سازی مراکز فرهنگی جهت ایجاد فضایی مطلوب جهت گذراندن اوقات فراغت و تربیت نیروهای خلاق در جامعه است؛ بنابراین تفکر کلی در این پژوهش:

- بررسی مؤلفه‌های مؤثر در طراحی یک مرکز فرهنگی نفوذپذیر به گونه‌ای که بتواند به راحتی قابلیت تغییر و تبدیل به فضاهای مختلف را دارا بوده و متناسب با نیازهای کاربران باشد.
- بررسی میزان تأثیرپذیری افراد از مراکز فرهنگی و مشارکت افراد در فعالیت‌های فردی یا مشترک در جهت نفوذپذیرتر شدن مراکز فرهنگی.

۲- مرور مبانی نظری و پیشینه

در نیمه‌ی دوم قرن شانزدهم، اولین مراکز فرهنگی تحت عنوان تماشاخانه‌های دائمی در انگلستان دوباره به مثابه‌ی یک گونه‌ی ساختمانی وارد شده به عرصه‌ی معماری ساخته شدند (طاهری، ۱۴۰۱). با توجه به تاریخچه مراکز فرهنگی و نقش آن‌ها در تعاملات اجتماعی

این پژوهش به ما کمک می‌کند تا با توجه به تغییر سبک فضاهای باز فرهنگی و ایجاد جذابیت بصری مانند نورپردازی مطلوب و فضاها با تنوع کاربری و پویا و مبلمان قابل جابه‌جایی در فضای باز، نیمه‌باز می‌توان باعث افزایش تعامل اجتماعی بین افراد گردید. ایجاد فضاهای چند عملکردی در فضاهای باز فرهنگی موجب ایجاد تصویر ذهنی و حس خاطره‌انگیزی در افراد خواهد شد. با ایجاد فرم‌ها و ترکیب فضاهای داخلی و خارجی و سیرکولاسیون با جریان حرکتی بالا در حیاط باعث ایجاد حس پویایی و جذابیت در فضاهای باز خواهد شد. این پژوهش به بررسی مؤلفه‌های مؤثر فیزیکی، محیط‌های نفوذپذیر در فضاهای فرهنگی می‌پردازد و همچنین به سؤالاتی چون: مؤلفه‌های مؤثر بصری در یک کالبد نفوذپذیر کدامند؟ راهکارهای طراحی یک مرکز فرهنگی نفوذپذیر چیست؟ پاسخ می‌دهد و برای رسیدن به این اهداف راه حل ارائه می‌دهد.

نمودار ۱- سال ساخت اولین مراکز فرهنگی هنری در چندین کشور. منبع: نگارندگان

جدول ۱- پیشینه پژوهش. منبع: نگارندگان

عنوان	نویسنده	محل انتشار	سال انتشار	روش تحقیق	نتیجه
طراحی مجموعه فرهنگ با رویکرد معماری بومی در رشت	زهره یگانه پارسا- رابعه رحیمی	پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی	۱۴۰۱	توصیفی - تحلیلی	معماری و اقلیم تأثیرات متقابلی بر یکدیگر دارند. به منظور تأمین آسایش و آرامش انسان، این مراکز نه تنها باید با ساکنان خود، بلکه باید با موقعیت و بستر اقلیمی و جغرافیایی خود ارتباط تنگاتنگ داشته باشند.
نقش باززنده‌سازی هویت در برقراری نظم و امنیت اجتماعی بارویکرد فرهنگ و هنر	مهسا پیراحمدی حمید ماجدی سعیده زرآبادی	پژوهشنامه جغرافیای انتظامی	۱۳۹۸	توصیفی - تحلیلی	در طراحی بناهای فرهنگی و یافتن ارتباط بین کیفیت‌های فضایی و مفاهیم اجتماعی از جمله امنیت، در موفقیت این فضاها دارای اهمیت زیادی است.
ارزیابی بهره‌گیری از قابلیت‌های هنر عمومی در بازآفرینی فرهنگ مینا	محمود آروین مهسا قانع احمد پوراحمد	نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی	۱۳۹۸	توصیفی - تحلیلی	هنر عمومی در بعدها دائمی و موقت و میزان تأثیرگذاری هنر عمومی در ابعاد اجتماعی - فرهنگی، زیبایی‌شناسی کالبدی و اقتصادی تأثیرگذار است.

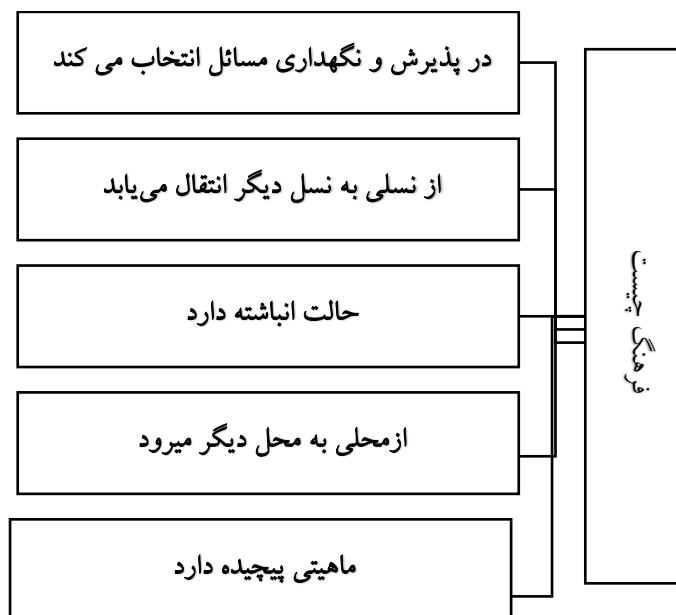
سنجش اجتماع‌پذیری محیط شهری از طریق تطبیق نقشه‌های شناختی و نقشه پیکره‌بندی فضایی	سعید علی‌تاجر پوریا سعادت‌ی وقار احمد حیدری امیر محمد فررخ حسن سجاذاده	سنجش اجتماع‌پذیری محیط شهری	۱۳۹۸	توصیفی - تحلیلی	با افزایش جمعیت و افزایش سطح نیازهای اجتماعی افراد برای فراهم کردن زندگی بهتر و همچنین محدودیت‌هایی که انسان‌ها در فضای مسکونی دارند، ضرورت حضور در فضاهای جمعی دارای اهمیت بسیاری است. فضاهای فرهنگی به دلیل داشتن برنامه‌های متنوع به همراه سایر عملکردها، زمینه مناسبی را برای برقراری تعاملات اجتماعی ایجاد می‌کند.
تحلیل شاخص‌های نفوذپذیری در بافت شهری	بهرام امین زاده سیامک بدر	هویت شهر	۱۳۹۱	توصیفی - تحلیلی	مراکز فرهنگی، از جمله کاربری‌هایی هستند که توزیع آن‌ها در عرصه‌های شهری هم از بعد شهرسازی و هم به لحاظ عدالت اجتماعی حائز اهمیت است.

محیط دارای ویژگی‌های ساخته شده و فرهنگی است که با یکدیگر رابطه‌ای درونی دارند. مجموعه‌هایی با قابلیت‌های متفاوت زمینه را برای رفتار افراد آماده می‌کند این قابلیت‌ها توسط افراد به وجود نمی‌آیند و همه آن‌ها توسط افراد استفاده نمی‌شود میزان استفاده افراد از محیط به میزان حس نفوذ و رضایت افراد نسبت به فضا و ارتباط مستقیم به تأثیرگذاری بنا دارد.

۱-۲- تعریف فرهنگ

فرهنگ مقوله‌ای است که از خواسته‌های طبیعی و نیروهای اجتماعی سرچشمه می‌گیرد. جغرافیای منطقه تاریخ و رویدادهای اقوام، زبان و ادبیات مرسوم در میان مردم، دین و مذهب، شیوه معیشت مردم در شکل‌گیری فرهنگ اثر گذاشته است و در ترکیبی سازگار با یکدیگر، مجموعه‌ای از ارزش‌ها و باورها را پدید می‌آورد که بر رفتار انسانی تأثیر می‌گذارد و ارتباط میان مردم را تسریع می‌کند مفهوم فرهنگ عبارت است از: کیفیت زندگی گروهی از افراد بشر که از یک نسل به نسل بعد انتقال میابد فرهنگ را می‌توان پدیده‌ای که در تمام مدت اطراف ما را احاطه کرده است مورد بررسی و تحلیل قرار داد (جلالی، ۱۳۹۶). اصطلاح فرهنگ دارای معانی و مفاهیم متنوع است و در سیر تاریخی خود، معانی مختلفی را به خود گرفته است از جمله: ادب، تربیت، دانش، معرفت، مجموعه آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت، نیکویی، پرورش بزرگی، فضیلت، شکوهمندی، هنر، حکمت، شاخ درختی که زیر زمین خوابانند و بر آن خاک ریزند و نیز تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، مکتب و ایدئولوژی (صاحبی، ۱۳۸۴). دو انسان‌شناس آمریکایی به نام‌های «کروبر^۱ و کلاکن^۲» تعریفی از فرهنگ را گرد آورده و در کتاب خود به نام «فرهنگ بازمینی سنجش گرانه مفهوم و تعریف‌ها» (۱۹۵۲) گنجانیده‌اند.

فرهنگ یا تمدن... کمیت در هم تافته‌ای است شامل دانش، دین، هنر قانون و اخلاقیات آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عاداتی که آدمی چون هموندی از جامعه به دست می‌آورد (صاحبی، ۱۳۸۴).

شکل ۱- دسته بنده فرهنگ. منبع: نگارنده

۲-۲- فرهنگ از نگاه صاحب‌نظران و منتقدین

آشوری معتقد است فرهنگ، انسانیت و حیوانیت را از یکدیگر جدا می‌نماید (آشوری، ۱۳۸۰) مایرس^۳ فرهنگ را چیزی می‌داند که از گذشته افراد باقی مانده است و آینده آن‌ها را شکل می‌دهد؛ و لازم به ذکر است که پس از دوران مدرن نظر عمومی بر آن شد که به دست آوردن الگویی از طراحی به صورت جهانی ممکن نیست و می‌بایست به حالات فردی و گروهی توجه نمود.

جدول ۲- نظر صاحب‌نظران درباره فرهنگ. منبع: نگارنده

صاحب‌نظر	تعریف فرهنگ
کرامت اله زیاری	فرهنگ مجموعه‌ای از عقاید، قوانین، اخلاقیات و آداب و رسوم است که انسان به عنوان عضوی از جامعه آن‌ها را می‌پذیرد. (زیاری، ۱۳۸۲)
صابر امامی	فرهنگ مجموعه‌ای از دانستنی‌ها اعتقادات هنر و اخلاق، قوانین عادت‌ها، هرگونه توانایی و دستاوردها در طول تاریخ است که به وسیله آن انسان عضوی از جامعه می‌شود. (امامی، ۱۳۸۸)

۳-۲- فرهنگ و نقش مراکز فرهنگی

وجود فضاهای فرهنگی سبب رفع نیازهای روحی و روانی انسان‌ها در یک جامعه می‌شود و موجب افزایش بار فرهنگی افراد حاضر در یک جامع می‌شود (صابونچی، ۱۳۸۵) مراکز فرهنگی به دلیل دعوت‌کنندگی از افراد متنوع تأثیر بسیاری در تعامل فرهنگ‌ها دارد.

۱-۳-۲- تعریف مرکز فرهنگی

مرکز فرهنگی مجموعه‌ای است که در آن فعالیت‌های فرهنگی در جهت رشد و ارتقاء سطح فرهنگی جامعه انجام می‌پذیرد. در حالت کلی مراکز فرهنگی شامل: کتابخانه، نمایشگاه، سالن آنفی‌تئاتر و کارآگاه‌های هنر و... (تفضلی فرد، ۱۳۹۲) هدف اصلی مرکز فرهنگی رفع نیازهای افراد جامعه است این ساده‌ترین و ملموس‌ترین تعبیر از یک مرکز فرهنگی است که به موازات آن با توجه به ویژگی‌های مذهبی و قومی منطقه شکل می‌یابد.

مراکز فرهنگی از ابزارهای مهم و تأثیرگذار در حوزه فرهنگ به شمار می‌روند. این مراکز با هدف ارائه خدمات فرهنگی ایجاد شده است و بسته به سیاست‌گذاری‌ها و اهدافی که برای آن‌ها مشخص کرده‌اند به ارائه خدمات می‌پردازند. یک مرکز فرهنگی می‌تواند یک مدرسه، دانشگاه، کتابخانه، خانه فرهنگ، فرهنگسرا و یا حتی یک مسجد باشد و در چهارچوب تعریف ما قرار گیرد. اگر بخواهیم تعریفی از یک مرکز فرهنگی ارائه دهیم شاید ساده‌ترین شکل آن چنین باشد: «مکان یا محلی که در آن خدمات فرهنگی تولید و عرضه می‌شود»؛ بنابراین تعریف یک مرکز فرهنگی شامل سه رکن اساسی است که عبارت‌اند از: مکان یا محل مناسب برای تولید و عرضه خدمات فرهنگی، امکانات موردنیاز، منابع انسانی (قربانی درزی محله، زارعی، فلاح‌زاده، ۲۰۲۲).

۲-۳-۲- مراکز فرهنگی در جهان

از آنجا که در تمامی دوران‌های زندگی بشری و در تمام تمدن‌ها فرهنگ را به‌عنوان اصلی‌ترین یادگار برای نسل بعد می‌دانند از این رو فضاهایی را برای انجام دادن این گونه فعالیت‌ها و به جای گذاشتن این گوهر یعنی فرهنگ بنا کردند تا همیشه در یادها محفوظ بماند.

جدول ۳- فضاهای فرهنگی. منبع: نقصان محمدی، ۱۳۹۹

فضاها	توضیحات
رصدخانه	مورد توجه بسیاری از صحرا نشینان، ملوانان و کشتیرانان و عالمان نجوم در جهان است.
موزه	محل بالیدن به تمدن فرهنگی خود و تمدن بشری است.
سینما	در قرن اخیر در تمدن فرهنگی جهان دیده می‌شود
کتابخانه	که در تمام دوران در غرب اما بعد از تمدن ایرانیان می‌توان آن را یافت
تئاتر	در تمدن یونان بسیاری از آن‌ها را می‌توان یافت

جدول ۴- بررسی نقش مراکز فرهنگی. منبع: نگارنده

نقش	نحوه عملکرد
نقش اجتماعی	نتیجه برنامه‌ریزی برای ارزش‌های اجتماعی در طولانی مدت خود را نشان می‌دهند. نقش ارزش‌های اجتماعی مراکز فرهنگی در مدت زمان کم ملموس نیست ولی مهم تأثیر آن می‌تواند شامل: ایجاد انگیزه در ساکنان منطقه، ترغیب به گردش‌گری و آموزش توسط گروه‌های مختلف جامعه، ایجاد روحیه شاد، آشنایی قوم‌ها و فرهنگ‌ها با یکدیگر و مواردی شبیه این باشد (عبوری و نگارستان، ۱۳۹۴)
نقش فرهنگی	ایجاد مراکز فرهنگی می‌تولند بر تقویت ارزش‌های فرهنگی خود و حوزه اطراف مؤثر واقع شود. تبعات اقتصادی و اجتماعی این مراکز به نمایان شدن و رشد استعدادها، مردمی محله، تغییر نگاه مردم محله و گردشگران به فعالیت‌های خدماتی، آموزشی و اقتصادی، تبلیغ عوامل فرهنگی و مذهبی، تبادل و تعامل فرهنگ و استفاده بهینه از اوقات فراغت و ارتقای سطح فرهنگی منجر شود. (عبوری و نگارستان، ۱۳۹۴)
نقش سیاسی	از مهم‌ترین نقش‌های سیاسی می‌توان به همگرایی اجتماعی، ایجاد پیوند مردمی، پیوستگی ساکنان منطقه با یکدیگر گسترش واحدهای اجتماعی و آمیزش فرهنگ‌ها اشاره کرد. این مراکز به سهم خود در همگرایی‌های سیاسی، افزایش اشتغال و توازن منطقه و تقویت ثبات سیاسی نقش مهمی ایفا خواهد کرد. (عبوری و نگارستان، ۱۳۹۴)
نقش بصری	از مهم‌ترین نقش‌هایی که از دیدگاه بصری مورد انتظار از مراکز فرهنگی است، می‌توان ایجاد انگیزه و استفاده از منظر طبیعی و مصنوعی زیبا، افزایش شادابی و رضایت بازدید کنندگان، رفع خستگی آن‌ها ایجاد انگیزه برای فعالیت‌های اجتماعی نام برد (محزون و سدهیان، ۱۳۹۷)
نقش اقتصادی	توجه به لزوم آسان‌سازی امور گردشگری با ارائه خدمات برای جذب افراد و تمرکز در یک مکان برای ارائه کالا و کاهش هزینه‌ها برای جابه‌جایی جهت دسترسی به سایر خدمات موجب می‌گردد تا اکثر افراد علاوه بر آموزش از تفریحات مرکز و بوفه‌ها و غرفه‌ها نیز بازدید کنند و این خود باعث ایجاد چرخه اقتصاد می‌شود. (عبوری و نگارستان، ۱۳۹۴)

۲-۴- تعاملات اجتماعی

تعاملات اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر که منجر به واکنشی میان آن‌ها شود و این واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است. البته تعاریف دیگری نیز برای تعاملات اجتماعی وجود دارد به عنوان نمونه، تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط می‌تواند یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت‌های متناسب و در نتیجه نقش‌پذیری مردم در فضا و عضویت آن‌ها در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی است. روابط بین فردی فرآیندی است که در آن یک فرد اطلاعات و احساسات خود را از طریق پیام‌های کلامی و غیرکلامی به یک فرد یا افراد دیگر می‌رساند. این توانایی موجب تقویت رابطه گرم و صمیمی با دیگران، حفظ و ارتقای سلامت روانی، قطع روابط ناسالم، حل مسائل و مشکلات خود با دیگران و رفع تضادها و تعارض‌ها می‌شود. همچنین در این‌گونه روابط نقش گیرنده و فرستنده پیام به طور مداوم جا به جا می‌شود. روابط میان فردی یک تعامل گرینشی و نظام‌مند منحصر به فرد و رو به پیشرفت است که موجب خلق معانی مشترک بیت آن‌ها می‌شود (موسوی و زاهدیان، ۱۳۹۲).

۲-۵- نفوذپذیری

نفوذپذیری بر میزان همبستگی اجتماعی و سلامت ساکنان تأثیرگذار است. نقش میانجی‌گرایانه همبستگی اجتماعی در رابطه بین نفوذپذیری و سلامت ساکنین بر این اساس، در بخش‌هایی از محله مسکونی که نفوذپذیری کمتری وجود دارد، ساکنان همبستگی بیشتری را تجربه می‌کنند.

۲-۶- معماری نفوذپذیری

منظور از آن، ارتباطی است که به لحاظ دیداری، بین درون و بیرون ایجاد شده و امکان بسط یافتن دو فضا در امتداد یکدیگر را برای کاربران فراهم می‌سازد. افراد فضای بیرونی، اجازه دیدن کدام عناصر و بخش‌های درونی را دارند و بالعکس، چه فاکتورها و بخش‌هایی از فضای بیرونی باید در چشم‌انداز فضاها درونی فرار گیرد؟ به عبارت بهتر، همان‌طور که بیولوژی، مبتنی بر شکلی از نفوذپذیری یا تراوایی انتخابی عناصر بین درون و بیرون سلول‌هاست و وجود این ساختار، به موجود زنده، امکان بقا می‌دهد، نظام اجتماعی هم نیازمند ساختارمند کردن ارتباطات درون و بیرون به منظور متعادل نگه داشتن آن است که در اینجا ذیل مفهوم نفوذپذیری مورد بحث قرار می‌گیرد. وجود یک عامل بازدارنده درونی در بنا، تمایز قائل شدن بین نفوذپذیری فضاها عمومی و خصوصی و نیز نوع فعالیت جاری در فضا پیش‌شرط‌هایی است که نفوذپذیر بودن فضای داخلی به بیرون را توجیه می‌کند (طاهره و کاکایی، ۲۰۲۲).

۲-۷- نظر در باب نفوذپذیری

جدول ۵- نظریات نفوذپذیری. منبع: خانی زاده، ۱۳۹۷

شاخص و ابعاد نفوذپذیری	نظریه
ابعاد کالبدی	فضاهای قابل دسترسی به مردم قدرت انتخاب می‌دهند بنابراین حدی از قدرت انتخاب یک معرف کلیدی جهت ارزیابی پاسخ‌دهندگی محیط است که این کیفیت را نفوذپذیری می‌نامند.
ابعاد معنایی	فضا ماهیتاً هم قابلیت خصوصی بودن را دارد و هم قابلیت عمومی بودن که هیچ یک نمی‌توانند مستقل از هم و به تنهایی کار کنند. در حقیقت این روابط متقابل و بین فضاها عمومی و خصوصی است که به مردم یک منبع اساسی برای ارتقاء حسی و قدرت انتخاب می‌دهد.

ابعاد معنایی	در واقع نفوذپذیری ساز و کاری است که محیط انسان‌ساخت در جهت برآورد نیازهای فرهنگی، زیست‌محیطی انتخاب می‌کند؛ نیازهایی که در فرهنگ‌های مختلف و طی زمان ممکن است متفاوت باشد.
ابعاد عملکردی	نفوذپذیری به عنوان یکی از راهبردهای پدافند غیرعامل شهری، به معنای امکان دسترسی و ارتباط فیزیکی و بصری بین دو نقطه است و ویژگی است برای توصیف شبکه‌ی ارتباطی شهر و تعریفی است برای خوانایی مسیرها و تراکم دسترسی‌ها در بافت شهری.

۳- روش شناسایی

پژوهش انجام شده به صورت کیفی با روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است. در این پژوهش در گام اول به روش کیفی نظریه‌های موجود در رابطه با معماری نفوذپذیر مورد تحلیل قرار گرفته است، سپس به بررسی ویژگی‌های کاربری به لحاظ فردی، محیطی و اجتماعی به عنوان واسطه میان فرایند طراحی مرکز فرهنگی و رویکرد نفوذپذیری، پرداخته می‌شود. در نهایت بر مبنای تحلیل محتوای نظریه‌های این رویکرد و شواهد موجود، تأثیر مؤلفه‌های این رویکرد بر یکدیگر مورد بررسی قرار گرفته؛ بنابراین پژوهش به صورت کیفی به عنوان روش اصلی و بر پایه تحلیل توصیفی به عنوان روش مکمل بوده است و جهت تحلیل سبک معماری نفوذپذیر در مراکز فرهنگی جهت تعاملات اجتماعی صورت گرفته است.

۴- یافته‌ها

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در طراحی مراکز فرهنگی عواملی از قبیل نقش بصری، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، ارتباط مرکز فرهنگی با جامعه و خصوصیت‌های محیطی و کالبدی بسیار اهمیت دارند. رعایت این نکات می‌تواند باعث بهبود روابط اجتماعی در مراکز فرهنگی و توسعه جوامع باشد با توجه به تغییرات سریع در نیازهای افراد و رویکردهای جدید ارتباطات ایجاد فضایی که بتواند به سرعت و با کارآمدی با این تغییرات هم سو شود دارای اهمیت بسیاری است. نفوذپذیری در طراحی به معنای فراهم کردن امکان تغییر و هم سو شدن با نیازهای گوناگون افراد است؛ که می‌تواند به ایجاد تعاملات اجتماعی کمک کند. با بررسی نمونه مراکز فرهنگی در ایران و سراسر جهان که عملکرد موفقی داشته‌اند می‌توان به الگوهای مشترکی در طراحی آن‌ها دست یافت. حال آنکه این الگوها می‌تواند با الگوهای معماری نفوذپذیر هماهنگ باشند و در بعضی موارد تکمیل کننده یا راهنمایی کننده برای طراحی باشند.

جدول ۶- بررسی مؤلفه‌های نفوذپذیری. منبع: نگارنده

تصویر	مؤلفه‌ها
نام فضا	خطره‌انگیز نماد بودن خاطره‌انگیز بودن
ی	امنیت روانی آرامش پیوستگی فضایی دسترسی‌پذیری کیفیت فضایی چیدمان فضا کیفیت هم‌جواری‌ها حیات شیشه‌ فعالیت‌ها گوناگونی کاربری داخلی و خارجی

مرکز فرهنگی حیدر علی‌اف

مرکز فرهنگی shui

مرکز فرهنگی فوجیو

مرکز فرهنگی رایزن

مرکز فرهنگی دزفول

۴-۱- معیارهای ایجاد نفوذپذیری در مرکز فرهنگی

جدول ۷- معیار و راهکارهای پیشنهادی برای ایجاد نفوذپذیری در مرکز فرهنگی. منبع: نگارنده

معیارهای ایجاد نفوذپذیری در مرکز فرهنگی	پیشنهاد و راهکار	راهکارهای عملی در طراحی فضا
به اشتراک گذاری علایق و فعالیت‌ها: عوامل مؤثر در شکل‌گیری نفوذپذیری	مکان به‌گونه‌ای باشد که فرد در آن احساس شادی کند	منظر زیبا و آرامش‌بخش با استفاده از آب و فضای سبز
✓ عوامل اجتماعی و فرهنگی ✓ فعالیت‌ها و تعاملات ✓ مشارکت در طراحی ✓ کالبد	امکان حرکت ماجرا جوینده در فضا باشد	طراحی مسیر حرکت و مبلمان به صورتی باشد که فرد احساس راحتی کند مکان‌های مخصوص حرکت با رنگ یا پوشش متفاوت نشان‌گذاری شود
	مکان‌هایی برای فعالیت‌های جمعی	طراحی مکان‌هایی برای قصه‌خوانی سینما سر باز یا محلی برای تئاتر خیابانی
	مکان‌هایی که حس کنجکاو را در افراد ایجاد کند	طراحی با قابلیت‌های بصری و فعالیت‌های مختلف
کالبد	مکان‌هایی با امکان مشارکت افراد در چیدمان کلاس‌ها و تغییر مبلمان	حداکثر ارتباط بصری با مناظر ساخته شده داخل محوطه ایجاد باغچه و مشارکت افراد در انتخاب گیاهان
	مکان‌هایی جهت استراحت و رفع خستگی	فراهم آوردن محیطی که امکان برگزاری کارناوال‌های شادی را داشته باشد
	مکان‌هایی با ایجاد فرصت جهت کسب و کار	ایجاد فضاهایی مانند بوفه، کافه جهت استراحت و هم‌نشینی
وفاداری	مکان‌هایی با ایجاد محیط‌هایی انعطاف‌پذیر که قابلیت خلق آثار را داشته باشد	طراحی غرفه‌هایی جهت فروش و ایجاد پتانسیل گردشگری حین خرید و فروش
✓ عوامل مؤثر در شکل‌گیری نفوذپذیری ✓ زمان ✓ کالبد		امکان خلق فضایی جهت نمایش یا ساخت آثار در آنجا

جدول ۸- نظریات نفوذپذیری. منبع: نگارنده

معیارها	عوامل اجرایی معیارها
ارتباط درون و بیرون	ورود عناصر طبیعی و منظر به داخل فضا استفاده از عناصر طبیعی مانند آب در طراحی جهت ایجاد مطلوبیت فضایی
دعوت‌کنندگی و جذابیت	ایجاد حس آرامش و آسایش در کاربران کیفیت بصری و زیبایی‌شناختی فضا
خاطره‌انگیزی	ایجاد تجربه حس غنی برای مراجعه‌کنندگان هدایت و تشویق حرکت در فضا
فعالیت‌های گوناگون	امکان تشخیص عملکردهای فضا و جهت‌یابی استفاده از عناصر شاخص و نشانه‌های بصری

با این حال چالش‌هایی نیز در این مسیر وجود دارد از جمله هزینه‌های بالا اما با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و آموزش کاربران در مورد مزایای طراحی نفوذپذیر می‌توان بر این چالش‌ها کنار آمد. در جدول زیر مؤلفه‌های فیزیکی که می‌تواند در طراحی مراکز فرهنگی با رویکرد نفوذپذیری کمک کند آورده شده است.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

مراکز فرهنگی در سال‌های اخیر دچار دگرگونی‌های بسیاری شده‌اند که در نتیجه فرهنگ را گسترش داده یا شامل تغییر کرده است. امروزه فرهنگ نه تنها در کشورها و شهرها با هم متفاوت است بلکه در مناطق یک شهر یا همسایگی نیز دست‌خوش تغییرات شده است. در پژوهش نفوذپذیری توجه به نیازهای متنوع کاربران و استفاده از رویکرد نفوذپذیر در طراحی مراکز فرهنگی جهت بالاتر بردن تعاملات اجتماعی و انتقال فرهنگ‌ها می‌تواند گاهی مؤثر در جهت بهبود محیط‌های فرهنگی و ارتقای کیفیت کارایی آن‌ها شود. این پژوهش با ارائه مفاهیم، اصول سعی نمود تا راهنمایی‌های کاربردی و مفیدی برای معماران، طراحان و مدیران فراهم کند تا بتوانند محیط‌هایی نفوذپذیر و مناسب برای جذب افراد ایجاد کنند پیاده‌سازی صحیح این اصول نه تنها به بهبود کیفیت فیزیکی این مراکز کمک می‌کند بلکه می‌تواند زمینه‌ساز ظهور استعداد افراد شود.

۶- منابع

- ۱- امین زاده گوهرریزی، بهرام؛ و بدر، سیامک (۲۰۱۳). تحلیل شاخص‌های نفوذپذیری در بافت‌های شهری.
- ۲- امامی، صابر (۲۰۰۹). حافظ و هویت فرهنگی ایران.
- ۳- آشوری، داریوش (۱۳۸۰). تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ. تهران: ناشر آگاه سپهر خرد.
- ۴- پیراحمدی، مهسا؛ ماجدی، حمید؛ و زرآبادی، زهرا (۱۳۹۸). نقش بازنده‌سازی هویت در برقراری نظم و امنیت اجتماعی با رویکرد فرهنگ و هنر. پژوهش‌نامه جغرافیایی انتظامی.
- ۵- تفضلی فرد، نگار (۱۳۹۲). بررسی عوامل تأثیرگذار در طراحی مراکز هنری از آرای هنرمندان، جهت ارتقا و توسعه‌ی فرهنگی در شهرسازی معاصر (نمونه موردی: شهر تبریز).
- ۶- قربانی درزی محله، رحمان؛ زارعی، حسن؛ فلاح‌زاده، علی (۲۰۲۲). بررسی جایگاه موانع فرهنگی در عدم تحقق حقوق شهروندی در ایران. *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۲۱ (۵)، ۱۱۲۱-۱۱۳۶.
- ۷- خانی زاده، محمدعلی (۱۳۹۷). سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رضایتمندی ساکنین از محیط سکونت در بافت‌های فرسوده و تاریخی نمونه موردی: محله سرشور مشهد، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا.
- ۸- جلالی‌راد، محمدصادق؛ و سپهرنیا، رزیتا (۲۰۱۷). شاخص‌های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران در بعد خرد از دیدگاه نخبگان. *جستارهای سیاسی معاصر*، ۸ (۲۵)، ۸۵-۱۰۵. doi:10.30465/cps.2017.2935
- ۹- زنگی‌آبادی، علی؛ و سعیدپور، شراره (۲۰۱۶). تحلیل فضایی پراکنش مراکز فرهنگی و مکان‌یابی بهینه آن. پژوهش موردی: شهر سقز. فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۷ (۱۳)، ۸۱-۹۴. doi:20.1001.1.25383930.1395.7.13.6.6
- ۱۰- زیاری، کرامت‌اله (۱۳۸۲). سنجش درجه توسعه‌یافتگی فرهنگی استان‌های ایران.
- ۱۱- سعادت‌ی و قار، پوریا؛ فرخی، امیرمحمد؛ سجادزاده، حسن؛ و علی‌تاجر، سعید (۲۰۱۹). سنجش اجتماع‌پذیری محیط شهری از طریق تطبیق نقشه‌های شناختی و نقشه‌های پیکره‌بندی فضایی.

- ۱۲- صاحبی، محمدجواد (۱۳۸۴) مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ.
- ۱۳- طاهری، نوید (۱۴۰۱). تلاشی در جهت تعریف معماری معاصر ایران با نگاهی به مسیر طی شده در طی هشت دهه اخیر، برنامه پادکست.
- ۱۴- نصر، طاهر؛ و کاکایی، فاطمه (۲۰۲۲). بررسی میزان راندمان عملکردی در معماری خانه‌های دوره‌ی پهلوی اول ایران بر اساس شاخص‌های نحوی فضا در منطق فازی؛ مطالعه موردی: شهر شیراز. مسکن و محیط روستا، ۴۱(۱۷۷)، ۷۵-۸۸.
- ۱۵- عبوری، محدثه؛ و نگارستان، فرزین (۱۳۹۴). طراحی مجموعه‌های تفریحی توریستی و توسعه اکوتوریسم پایدار و کاهش اثرات محیط زیست. کنگره بین‌المللی پایداری در معماری و شهرسازی معاصر خاورمیانه.
- ۱۶- فلاحت، محمدصادق (۱۳۸۵). مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن. تهران: نشریه هنرهای زیبا، ۱(۲۶).
- ۱۷- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و جامعه معدنی. ترجمه احمد خاکباز. تهران: انتشارات شیرازه.
- ۱۸- محمود، آروین؛ و پوراحمد، قانع (۱۳۹۸). ارزیابی بهره‌گیری از قابلیت‌های هنر عمومی در بازآفرینی فرهنگ مبنا. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی.
- ۱۹- موسوی، میرسعید؛ و زاهدیان، المیرا (۲۰۱۳). عوامل مؤثر در تعاملات اجتماعی زنان در فضاهای شهری نمونه موردی: پیاده‌گذر شهریار کوی ولی‌عصر علیه‌السلام شهر تبریز.
- ۲۰- نقاصان محمدی، محمدرضا (۱۳۹۹). زمینه‌گرایی فرهنگی در مداخلات بافت تاریخی ابر کوه. فصلنامه فرهنگی اجتماعی فرهنگ یزد.
- ۲۱- یگانه پارسا، زهره؛ و رحیمی، رابعه (۱۴۰۱). طراحی مجموعه فرهنگی با رویکرد معماری بومی در رشت.

Analyzing the Role of Spatial Permeability in Enhancing Social Interactions in Cultural and Artistic Centers

Parastoo Ebadezadeh¹, Sara Dashtgard^{2*}, Vahdaneh Fooladi³

1-Master's Student in Architecture Engineering, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

parastoebadzadeh@gmail.com

2-Assistant Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, Hashtgerd Branch, Hashtgerd, Iran. (Corresponding Author)

sara.dashtgard@aiu.ac.ir

3-Assistant Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Iran.

v.fooladi@gmail.com

Abstract

The use of permeable design, adaptable equipment, and diverse multifunctional spaces facilitates social interactions in cultural and artistic centers. Such centers provide individuals with unique opportunities to interact in social, engaging, and dynamic environments where they can discover, cultivate, and develop their skills. Additionally, employing portable and multipurpose items alongside multifunctional spaces strengthens spatial permeability. This approach enables cultural environments to cater to the diverse needs of individuals while considering cultural conditions. Drawing on global experiences in designing user-centered cultural centers has proven to be highly valuable and applicable in Iran. The aim of this study is to examine the influential components for achieving desirable spatial quality in designing permeable cultural centers. This research is applied and employs descriptive and qualitative methods, relying on documentary studies, literature reviews, and analysis of existing resources. A review of articles and successful case studies from inside and outside Iran indicates that architectural design, movement and circulation patterns, integration of indoor and outdoor spaces, and attention to effective elements in permeable space design contribute to fostering creativity, social interaction, and individual flourishing in cultural and artistic centers. Furthermore, cultural centers provide numerous opportunities for social interactions.

Keywords: Culture, Cultural Center, Permeability, Social Interactions, Permeable Architecture.

This Journal is an open access Journal Licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License

(CC BY 4.0)